

تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودک و نوجوان؛ واکاوی سیاستی و راهکارهای تقنینی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره مسلسل: ۱۹۷۲۴
کد موضوعی: ۲۷۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

تاریخ انتشار:
۱۴۰۳/۲/۱

عنوان گزارش:
تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودک و نوجوان؛
واکاوی سیاستی و راهکارهای تقنینی

نوع گزارش: طرح و لایحه ، نظارتی ، راهبردی

نام دفتر:
مطالعات فرهنگ و آموزش (گروه فرهنگ عمومی، هنر و صنایع خلاق)

تهیه و تدوین:
محمد امین قاسمی پیربلوطی

مدیر مطالعه:
رضا مستمع

ناظر علمی:
موسی بیات

اظهار نظر کنندگان خارج از مرکز:
محمد سرشار، میثم مهدیار، علی جانباز، محمد صالح مذنبی، فرزانه فخریان، مریم
اسلامی، مجتبی حاذق، عباس محمد دینی، مینا ذاکر، نیلوفر سالمیان

گرافیک و صفحه آرایی:
سیده فاطمه ابوطالبی

ویراستار ادبی:
زهرة عطاردی

تاریخ شروع مطالعه:
۱۴۰۲/۰۹/۱۱

واژه‌های کلیدی:
۱. محتوای ادبی
۲. سبک زندگی
۳. کودک و نوجوان
۴. زیست بوم فرهنگی

فهرست مطالب

چکیده.....	۶
خلاصه مدیریتی.....	۷
۱. مقدمه.....	۸
۲. جایگاه محتوای ادبی کودک و نوجوان در اسناد و مصوبات قانونی.....	۱۳
۳. نگاهت نهادی حوزه محتوای ادبی کودک و نوجوان.....	۱۶
۴. اهم مسائل و چالش‌ها.....	۲۰
۵. راهکارهای پیشنهادی.....	۲۱
منابع و مأخذ.....	۲۴

فهرست جداول

جدول ۱. وضعیت کتاب‌های تألیفی و ترجمه‌ای کودک و نوجوان در ۱۰ سال اخیر.....	۱۰
جدول ۲. اهم مصوبات مرتبط با تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودک و نوجوان.....	۱۴
جدول ۳. اهم نهادهای فعال در حوزه محتوای ادبی کودک و نوجوان.....	۱۷
جدول ۴. نگاهت نهادی حوزه تولید و ترویج محتوای ادبی برای مخاطب کودک و نوجوان.....	۱۹

فهرست نمایه

نمایه ۱. روند تألیف و ترجمه کتاب‌های کودک و نوجوان در چهار دهه اخیر.....	۱۱
نمایه ۲. نمایی از وضعیت بازار محصولات شخصیت‌محور کودکان در ایران.....	۱۱
نمایه ۳. محبوب‌ترین بازی‌های رقومی در میان کودکان و نوجوانان.....	۱۲
نمایه ۴. محبوب‌ترین شخصیت‌های بازی‌های رقومی در میان کودکان و نوجوانان.....	۱۲

تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودک و نوجوان؛ واکاوی سیاستی و راهکارهای تقنینی

چکیده

دوران کودکی و نوجوانی، مهم‌ترین دورانی است که در آن شخصیت، هویت و سبک زندگی افراد شکل می‌گیرد و نظام‌های اعتقادی و ارزشی در نهاد آنان پایه‌ریزی می‌شود. از این رو، تولید و مصرف محتوا در زیست‌بوم فرهنگی کودک و نوجوان، ضرورتی راهبردی و سبک‌ساز است. در این میان، «محتوای ادبی» در پویایی این زیست‌بوم و الگوسازی در زمینه سبک زندگی، نقشی پررنگ دارد. بررسی‌ها نشان می‌دهند، سهم حوزه کودک و نوجوان در اسناد بالادستی ناکافی است. همچنین سیاست‌ها و راهبردهای واضح، ملموس و هدفمندی در زمینه تولید و ترویج محتوا برای کودکان و نوجوانان وجود ندارد و موارد اندک موجود نیز کلی، خنثی و غیر عملیاتی‌اند. در مصوبات و مقررات تخصصی‌تر نیز سیاست‌ها و راهبردهای موجود کم‌رنگ بوده و از کل‌نگری و جامعیت بی‌بهره‌اند. محوری‌ترین مسائل و چالش‌های این حوزه از منظر سیاستی و تقنینی عبارتند از: نبود نقشه راه راهبردی در حوزه کودک و نوجوان، مغفول ماندن بسیاری از حوزه‌های موضوعی مورد نیاز مخاطب، خلأ جدی در تألیف و تربیت آفرینش‌گر، رویکرد نادرست تمرکز بر مصادیق محتوایی، فعالیت جزیره‌ای و رویکرد غیر تعاملی نهادهای مسئول. در راستای مسائل یاد شده، این راهکارها پیشنهاد می‌شوند: تدوین برنامه راهبردی و تنظیم نگاهت نهادی، رصد و شناسایی مداوم نیازهای کودکان و نوجوانان، تربیت آفرینش‌گر و حمایت از آثار تألیفی، چهره‌سازی از نهادها و آفرینش‌گران حوزه کودک و نوجوان، تقویت زنجیره ارزش و بهره‌گیری از ظرفیت‌های بازارپردازی فرهنگی، تقویت جریان اقتباس و سرمایه‌گذاری در صنعت پی‌نما (کمیک)، بهبود تعامل میان‌دستگاهی.

■ بیان / شرح مسئله

کودکی و نوجوانی، بنیادی‌ترین و مهم‌ترین دورانی است که در آن شخصیت، هویت و سبک زندگی افراد شکل می‌گیرد و نظام‌های اعتقادی و ارزشی در نهاد آنان پایه‌ریزی می‌شوند. با اینکه بخش زیادی از وظیفه هویت‌سازی و تنظیم سبک زندگی کودکان و نوجوانان بر عهده نظام رسمی آموزشی و تربیتی است، سیطره محصولات و خدمات ادبی، هنری و رسانه‌ای بر سبب مصرف فرهنگی کودکان و نوجوانان، تولید و مصرف محتوا در این زیست‌بوم را به ضرورتی راهبردی تبدیل کرده است. در این میان، محتوای ادبی می‌تواند در پویایی زیست‌بوم و الگوسازی در زمینه سبک زندگی، نقشی پررنگ داشته باشد. زیرا پیوند محتوای ادبی با زیبایی‌ها و جاذبه‌های هنری ناگسستنی بوده و در چنین بستر و قالبی، ظرفیت فراوانی برای انتقال پیام‌ها و مفاهیم به ظریف‌ترین و مؤثرترین شکل وجود دارد.

بنابر بررسی چارچوب سیاستی کنونی، سهم حوزه کودک و نوجوان در اسناد بالادستی ناکافی است. همچنین سیاست‌های واضح، ملموس و هدفمندی در این زمینه وجود ندارد. در مصوبات و مقررات تخصصی‌تر نیز راهبردهای موجود کم‌رنگ بوده و جامعیت لازم را ندارند. بررسی آرایش نهادی این حوزه نیز نشان‌دهنده فعالیت جزیره‌ای، موازی‌کاری و تشتت در تولی‌گری است.

■ نقطه‌نظرات / یافته‌های کلیدی

- کلیدی‌ترین مسائل و چالش‌های حوزه تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودک و نوجوان از منظر سیاستی و تقنینی عبارتند از:
۱. نبود نقشه راه راهبردی در حوزه کودک و نوجوان: خلأ برنامه راهبردی، تلقی نشدن مسائل کودک و نوجوان به‌عنوان اولوی‌تی بنیادین و ضعف در چارچوب سیاستی و نهادی موجود، به ساده‌انگاری، تشتت و نبود انسجام در سطوح مختلف سیاست‌گذاری و اجرا در این حوزه منجر شده است. به دلیل محوریت نداشتن پژوهش، تخصص‌گرایی و برنامه‌ریزی جامع‌نگرانه، عمده اقدامات به صورت مقطعی و پروژه‌ای، جوشیده از دغدغه‌های فردی یا برخواسته از ادراک و تجربه زیسته محدود و ناقص شخصی بوده‌اند که به نتایج کم‌اثر و سطحی انجامیده است.
 ۲. مغفول ماندن بسیاری از حوزه‌های موضوعی مورد نیاز مخاطب: آثار تألیفی از لحاظ موضوع‌یابی، مسئله‌مندی و نیازشناسی دچار ضعف جدی بوده و به بسیاری از بحران‌ها و مسائل آسیب‌زای دوره کودکی و نوجوانی کم‌توجهند. در چنین شرایطی، مخاطبان برای پاسخ به نیازها و دغدغه‌های خود، بیشتر سراغ آثار ترجمه‌ای و خارجی می‌روند که اغلب حاوی پیام‌هایی آسیب‌زا و ناسازگارند.
 ۳. خلأ جدی در تألیف و تربیت آفرینش‌گر: فعالیت مؤثر و پیوسته در این حوزه مستلزم حضور و استقرار متخصصان دغدغه‌مند و مسئله‌شناس است. در شرایط کنونی، مجموع آثار تألیفی کمیت و کیفیت مطلوبی نداشته و در زمینه پرورش و تربیت آفرینش‌گر و متخصص کودک و نوجوان و زیرساخت‌ها و مواد آموزشی مربوطه نیز خلأ جدی وجود دارد. آفرینش‌گران فعال و دغدغه‌مند کنونی نیز کم‌شمار بوده و در میان مخاطبان چندان شناخته شده نیستند.
 ۴. رویکرد نادرست تمرکز بر مصادیق محتوایی: رویکرد نادرست تمرکز بر مصادیق یا تک‌محصول‌ها، اگرچه در کوتاه‌مدت جذب مخاطب را به همراه داشته و دستاوردساز است، اما نمی‌تواند به‌طور ماندگار و گسترده‌ای جریان‌سازی کرده و انس کودکان و نوجوانان با محتوای ادبی را نهادینه کند.
 ۵. فعالیت جزیره‌ای و رویکرد غیرتعاملی نهادهای مسئول: عمده دستگاه‌ها و نهادهای مسئول در این حوزه ارتباط پایدار و تعامل پویایی با یکدیگر ندارند و اغلب فعالیت‌ها و برنامه‌های اصلی خود را در سطح درون‌سازمانی دنبال می‌کنند. به این ترتیب، اقدامات انجام شده تأثیر محدود و اندکی بر کلان وضعیت مصرف فرهنگی کودکان و نوجوانان گذاشته و هدف راهبردی مشخص و دستاورد ملموس و سنجش‌پذیری محقق نمی‌شود.

■ پیشنهاد راهکار تقنینی، نظارتی یا سیاستی

- به‌منظور ساماندهی و ارتقای تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودکان و نوجوانان، راهکارهای سیاستی و تقنینی ذیل پیشنهاد می‌شوند:
۱. تدوین برنامه راهبردی و تنظیم نگاهت نهادی: نظم‌دهی و انسجام‌بخشی به فعالیت‌های این حوزه و راهبری سبب مصرف فرهنگی مخاطب کودک و نوجوان، به تدوین برنامه‌ای راهبردی و جامع (مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی) و به‌روزرسانی پیوسته آن نیازمند است.

تعیین اولویت و رویکرد موضوعی و تنظیم نگاشت نهادی از لوازم اساسی چنین برنامه‌ای است.

۲. **رصد و شناسایی مداوم نیازهای کودکان و نوجوانان:** رصد و پایش مداوم زیست‌بوم فرهنگی کودک و نوجوان می‌تواند منجر به تصویری واضح از وضعیت مستقر شود. تصویری که می‌تواند یاریگر برنامه‌ریزان و آفرینش‌گران و تولیدکنندگان در ایده‌پردازی، خلق اثر، ترویج محتوا، بازاریابی و عرضه محصول باشد.

۳. **تربیت آفرینش‌گر و حمایت از آثار تألیفی:** در راستای افزایش تخصص‌گرایی و بهبود وضعیت تألیف، روندها و زیرساخت‌های کنونی باید به سمت تربیت و آموزش افراد مستعد، توانمندسازی آفرینش‌گران کنونی و نیز حمایت از آثار تألیفی مطلوب، تغییر مسیر یابند. از این رو، لازم است ضمن تقویت ظرفیت‌ها و زیرساخت‌های آموزشی در مقاطع مختلف، در صنعت نشر و فعالیت‌های ترویجی نیز از آثار تألیفی و بومی مطلوب پشتیبانی شود (مانند مشوق‌های مالیاتی و اعطای یارانه).

۴. **چهره‌سازی از نهادها و آفرینش‌گران حوزه کودک و نوجوان:** تمرکز بر جایگاه‌های حقوقی و آفرینش‌گران موفق و ترویج و چهره‌سازی از آنها می‌تواند پیوند مستحکم‌تری میان مخاطبان و محتوای ادبی ایجاد کند. زیرا نهادها و آفرینش‌گران از امکان همراهی طولانی مدت و پیگیری پیوسته توسط مخاطب برخوردار بوده و ظرفیت بسیار بیشتری برای هویت‌بخشی، الگوآفرینی و سبک‌سازی دارند.

۵. **تقویت زنجیره ارزش و بهره‌گیری از ظرفیت‌های بازار پردازی فرهنگی:** عرضه حداکثری محتوای ادبی مستلزم لحاظ ذائقه‌ها و گرایش‌های گوناگون مخاطب و قرار دادن محتوای مدنظر در زنجیره ارزش است. در صورت ایجاد پیوستاری در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در این حوزه، می‌توان منابع فرهنگی غنی دینی و بومی را به زبان کودک و نوجوان امروز فراوری کرد و با بهره‌گیری از ظرفیت‌های بازار پردازی فرهنگی به بازتولید چنین آفرینش‌هایی در قالب‌های گوناگون پرداخت.

۶. **تقویت جریان اقتباس و سرمایه‌گذاری در صنعت پی‌نما (کمیک):** با تقویت جریان اقتباس می‌توان جهان‌های داستانی و شخصیت‌های بومی و آئینی را در قالب رمان بازآفرینی کرد و با نگارش فیلم‌نامه‌ها و بازی‌نامه‌های اقتباسی براساس رمان‌های پرمخاطب و غنی به گسترش جهان داستانی خلق شده در دیگر قالب‌های هنری و رسانه‌ای پرداخت. صنعت پی‌نما نیز ظرفیت فراوانی در شکوفایی زنجیره ارزش آثار ادبی داشته و می‌تواند حلقه اتصال کتاب و آثار نمایشی (به ویژه پویانمایی) باشد. با سرمایه‌گذاری در پی‌نما، هم مخاطب بالقوه‌ای برای آثار اقتباسی فراهم می‌شود و هم بهره‌وری فرایندهای تولید آثار نمایشی افزایش می‌یابد.

۷. **بهبود تعامل میان دستگاهی:** رویکرد ارتباطات سازمانی در میان دستگاه‌های مسئول در این عرصه نیازمند بازنگری جدی است. هم‌رسانی نیازها و ظرفیت‌ها میان مدارس، مراکز کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، مساجد، فرهنگ‌سراها و دیگر نهادهای مرتبط و برقراری تعاملات هم‌افزا در این زمینه، ضروری است.

۱. مقدمه

دو مقوله «مصرف» و «سبک زندگی» در نظام و ساختار فرهنگی یک جامعه در هم تنیدگی شدیدی دارند. آنچه به عنوان محصول یا خدمات فرهنگی تولید و مصرف می‌شود، تأثیر مستقیم و عمیقی بر شکل‌گیری سبک زندگی افراد داشته و اقشار گوناگون جامعه را به شیوه‌های آشکار و پنهانی به نظام‌های معنایی نهفته در آنها رهنمون می‌سازد. در این زمینه، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای سبک زندگی کودک و نوجوان از اهمیت والایی برخوردار است. زیرا از یک سو، آینده و چشم‌انداز متصور برای هر کشور و ملتی در دستان کودکان و نوجوانان آن است و از سوی دیگر، لطافت و نوع ادراک خاص این گروه سنی آنان را بسیار تأثیرپذیر می‌کند. همان‌گونه که پیامبر گرامی اسلام (ص) می‌فرماید: «حکایت کسی که در کودکی می‌آموزد، همچون نقشی است که بر سنگ کنده می‌شود و حکایت کسی که در بزرگسالی می‌آموزد، همانند کسی است که بر آب می‌نویسد». از این رو، دوران کودکی و نوجوانی، بنیادی‌ترین و مهم‌ترین دورانی است که در آن شخصیت، هویت و سبک زندگی افراد شکل می‌گیرد و نظام‌های اعتقادی و ارزشی در نهاد آنان پایهریزی می‌شود.

۱. «مَثَلُ الَّذِي يَتَعَلَّمُ فِي صِغَرِهِ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ، وَمَثَلُ الَّذِي يَتَعَلَّمُ فِي كِبَرِهِ كَالَّذِي يَكْتُبُ عَلَى الْمَاءِ» (کنز العمال، ج ۱۰، ص ۲۴۹، ح ۲۹۳۳۶).

آشکار است که بخش زیادی از بار سنگین هویت‌سازی، جامعه‌پذیری و تنظیم سبک زندگی کودکان و نوجوانان بر دوش نظام رسمی آموزشی و تربیتی جامعه است. با این حال، در زمانه‌ای که اقتصاد توجه^۱ محوریت یافته است و محصولات و خدمات پر شمار هنری و رسانه‌ای بر سبب مصرف فرهنگی کودکان و نوجوانان سیطره دارند، تولید و مصرف محتوا در زیست‌بوم فرهنگی کودک و نوجوان به ضرورتی راهبردی و سبک‌ساز تبدیل شده است. در این میان، محتوای ادبی می‌تواند در پویایی زیست‌بوم و جهت‌دهی به خط‌مشی‌ها و فرایندهای هم‌راستا با الگوسازی در زمینه سبک زندگی، جایگاهی اساسی و نقشی پررنگ داشته باشد. مخاطب کودک و نوجوان اغلب در رویارویی با این دسته از محتوا، پذیرش ادراکی عمیق و دیرپایی داشته و تعامل فزاینده‌تری را بروز می‌دهد. زیرا پیوند محتوای ادبی با زیبایی‌ها و جاذبه‌های هنری ناگسستنی بوده و در چنین بستر و قالبی، ظرفیت فراوانی برای انتقال پیام‌ها و مفاهیم پایه‌ای و پیچیده به ظریف‌ترین و مؤثرترین شکل وجود دارد.

مقام معظم رهبری مدظله‌العالی نیز در موقعیت‌های مختلف به اهمیت بالای فعالیت برای کودکان و نوجوانان و تولید و ترویج محتوای مناسب برای این گروه سنی پرداخته‌اند. برای نمونه، ایشان طی دیدار با مسئولان کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در تاریخ ۱۳۷۷/۲/۲۳، پیرامون ارزش‌گذاری و جایگاه کار برای مخاطب کودک و نوجوان فرموده‌اند: «من به شما عرض کنم که شما مربی عزیز، شما که در کتابخانه با کودک مواجه می‌شوید، شما که قصه می‌گویید، شما که کتاب می‌فرستید، شما که کتاب می‌خوانید و شما که در کار هنری و آفرینش هنری خودتان، آن کودک را مخاطب قرار می‌دهید، بدانید که الان درست روی نقطه اصلی و اساسی حرکت می‌کنید. شما درست آن کاری را که باید انجام گیرد، انجام می‌دهید. آن کسی می‌تواند از کار خود، شاد و خشنود و از رضای الهی خاطر جمع باشد که خلأ لحظه را پر کند. خلأ لحظه این (آفرینش ادبی برای کودکان و نوجوانان) است و شما این خلأ را پر می‌کنید. پس، این نکته اول در مورد اهمیت کار بر روی کودکان و نوجوانان است؛ یا به تعبیر بهتر، برای کودکان و نوجوانان است که در حقیقت برای آینده، برای خانواده‌ها، برای کشور و تاریخ است» [۱]. یا در همان دیدار در خصوص تأثیر محتوای ادبی بر شخصیت کودک، خاطر نشان کرده‌اند: «قصه‌گویی، هنر بسیار خوبی است. قصه‌های خوب، سازنده شخصیت کودک است. همان قصه‌های قدیمی را که ما از مادر خودمان، از مادر بزرگ و یا از پیرزن دیگری در کودکی شنیده‌ایم، امروز که مرور می‌کنیم، می‌بینیم در آنها چقدر حکمت وجود دارد. انسان، بعضی از خصال و تفکرات خودش را که ریشه‌یابی می‌کند، به این قصه‌ها می‌رسد. قصه مقوله خیلی مهمی است؛ منتها قصه‌های خوب» [۱]. اخیراً نیز در جریان بازدید از سی و چهارمین نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران در تاریخ ۱۴۰۲/۲/۲۴ بیان فرمودند: «برای جذب کودکان و نوجوانان هر چقدر می‌توانید از لحاظ کمیّت و کیفیت کار کنید» و نیز تأکید داشتند: «هنوز داستان‌های خارجی مربوط به کودک غلبه دارد که عیب بزرگی است» [۲].

اگرچه داده‌های وضعیت‌شناختی دقیق، جامع و یکپارچه‌ای از رژیم مصرف فرهنگی کودکان و نوجوان در دست نیست، اما با بررسی و مرور برخی آمارهای موجود، می‌توان تصویری حدودی از وضعیت زیست‌بوم فرهنگی کودک و نوجوان ترسیم کرد. در این زمینه، یکی از پربحث‌ترین مسائل حوزه نشر کتاب‌های کودک و نوجوان، سهم تألیف و ترجمه است. براساس سامانه گزارش آماری مؤسسه خانه کتاب و ادبیات ایران، وضعیت کتاب‌های منتشر شده با موضوع «کودک و نوجوان» در ۱۰ سال اخیر در جدول ۱ آمده است.

۱. اقتصاد توجه (Attention Economy)، رویکردی در مدیریت اطلاعات است که توجه انسان را به‌عنوان یک کالای کمیاب در نظر می‌گیرد و نظریه‌های اقتصادی را برای حل مسائل مختلف مدیریت اطلاعات به کار می‌بندد. این رویکرد در کسب‌وکارهای حوزه رسانه، خبر و تبلیغات کاربرد بسیاری دارد.

جدول ۱. وضعیت کتاب‌های تألیفی و ترجمه‌ای کودک و نوجوان در ۱۰ سال اخیر

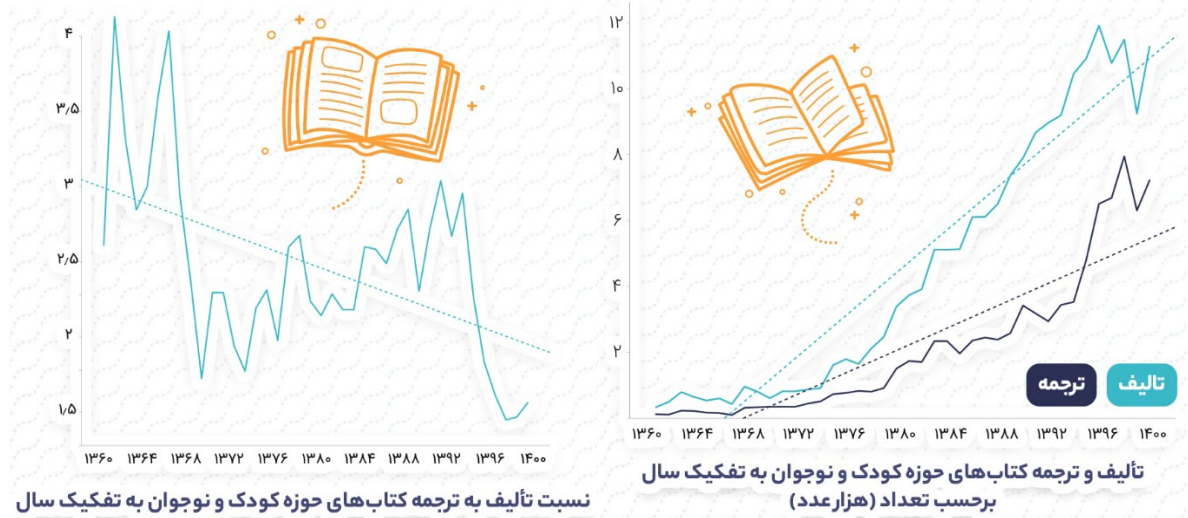
سال	میانگین شمارگان	تعداد تألیف	درصد تألیف	تعداد ترجمه	درصد ترجمه	تعداد عنوان	درصد از کل موضوعات ^۱
۱۳۹۳	۳۳۲۸	۷۶۷۸	۶۹/۰۰	۳۴۴۸	۳۱/۰۰	۱۱۱۲۶	۱۷/۲۲
۱۳۹۴	۲۹۳۰	۷۱۹۷	۶۷/۱۲	۳۵۲۵	۳۲/۸۸	۱۰۷۲۲	۱۷/۲۳
۱۳۹۵	۲۳۴۶	۸۱۷۶	۶۲/۹۹	۴۸۰۴	۳۷/۰۱	۱۲۹۸۰	۱۷/۷۳
۱۳۹۶	۲۱۰۳	۹۳۶۳	۵۹/۰۷	۶۴۸۶	۴۰/۹۳	۱۵۸۴۹	۱۸/۶۸
۱۳۹۷	۱۹۳۷	۸۹۲۳	۵۷/۰۱	۶۷۲۷	۴۲/۹۹	۱۵۶۵۰	۱۷/۴۰
۱۳۹۸	۲۱۳۸	۹۹۱۴	۵۵/۲۳	۸۰۳۷	۴۴/۷۷	۱۷۹۵۱	۱۸/۷۷
۱۳۹۹	۱۹۸۱	۷۹۳۶	۵۵/۴۶	۶۳۷۳	۴۴/۵۴	۱۴۳۰۹	۱۶/۶۳
۱۴۰۰	۱۸۲۷	۹۴۵۸	۵۵/۹۳	۷۴۵۱	۴۴/۰۷	۱۶۹۰۹	۱۷/۱۵
۱۴۰۱	۱۵۶۲	۱۰۲۰۱	۵۷/۸۲	۷۴۴۳	۴۲/۱۸	۱۷۶۴۴	۱۸/۳۸
۱۴۰۲ ^۲	۱۵۲۸	۹۶۲۰	۵۳/۰۱	۸۵۲۵	۴۶/۹۹	۱۸۱۴۵	۲۰/۳۷
میانگین کل	۲۱۶۸	۸۸۴۶/۶	۵۹/۲۶	۶۲۸۱/۹	۴۰/۷۴	۱۵۱۲۸/۵	۱۷/۹۵

مأخذ: [۳].

همان‌طور که در جدول بالا مشخص است، آثار ترجمه‌ای در حوزه کودک و نوجوان طی ۱۰ سال اخیر، با میانگین رشد سالیانه ۱/۶ درصدی، روندی صعودی داشته و به‌طور میانگین حدود ۴۰ درصد از آثار منتشر شده را تشکیل می‌دهند. این در حالی است که میانگین سهم آثار ترجمه‌ای در کل کتاب‌های منتشر شده (کلیه موضوعات) در ۱۰ سال اخیر ۲۴/۷۹ درصد است [۳]. مقایسه این دو عدد نشان می‌دهد که ترجمه کتاب کودک و نوجوان نسبت به کل بازار ترجمه در کشور پررونق‌تر و اقبال‌به‌این‌دسته از آثار بیشتر شده است. البته باید توجه داشت که درصدهای مذکور براساس «تعداد عناوین» منتشر شده در هر سال محاسبه شده است، نه شمارگان و گستره عرضه. اگرچه آمار دقیقی از سهم آثار تألیفی و ترجمه‌ای در شمارگان و توزیع کتاب‌های کودک و نوجوان یافت نشد، اما بررسی میدانی کتاب‌های کودک و نوجوان در کتاب‌فروشی‌ها حاکی از آن است که در بازار کتاب، آثار ترجمه‌ای غلبه آشکاری بر آثار تألیفی دارند. بررسی بازار کتاب کودک و نوجوان در بازه‌ای وسیع‌تر نیز بیانگر آن است که تألیف کتاب در این حوزه روند صعودی خود را از دهه ۷۰ شروع کرد و در دهه ۹۰ به اوج رسید. ترجمه نیز اگرچه از دهه ۶۰ روندی صعودی داشته است، اما همچنان از تعداد آثار تألیفی فاصله دارد. همچنین از دهه ۶۰ تاکنون، روند نسبت کتاب‌های تألیفی به ترجمه‌ای نزولی است که این موضوع می‌تواند به پیشی گرفتن کتاب‌های ترجمه‌ای از کتاب‌های تألیفی در آینده‌ای نزدیک منجر شود [۴].

۱. شامل ۲۱ دسته کلیات، فلسفه و روان‌شناسی، دین، علوم اجتماعی، زبان، علوم طبیعی و ریاضیات، علوم عملی، هنر، ادبیات، تاریخ و جغرافیا، کمک‌درسی و کودک و نوجوان.
۲. آمارها براساس مراجعه در تاریخ ۱۴۰۲/۱۲/۸.

نمایه ۱. روند تألیف و ترجمه کتاب‌های کودک و نوجوان در چهار دهه اخیر

* خطوط نقطه چین در هر دو نمودار بیانگر میانگین روند تغییرات است.
مأخذ: [۴].

مجمع نوشت افزار ایرانی-اسلامی (ایران نوشت) نیز هم‌زمان با برگزاری نمایشگاه الگونا (نمایشگاه تخصصی سبک زندگی و صنایع فرهنگی نسل آینده ایران) در دی ماه و بهمن ماه سال ۱۴۰۰، داده‌نمایی را پیرامون بازار محصولات شخصیت‌محور منتشر کرد که بازنمای بخشی از سبد مصرف فرهنگی کودکان و نوجوانان در ایران است. براساس این گزارش مختصر آماری، سهم محصولات شخصیت‌محور بومی بسیار ناچیز (کمتر از یک درصد) بوده و شخصیت‌های غربی (به‌ویژه آمریکایی)، چیرگی تمام‌عیاری بر این گونه از محصولات فرهنگی دارند. همچنین پویانمایی از پر مصرف‌ترین قالب‌های رسانه‌ای در میان کودکان بیان شده است.

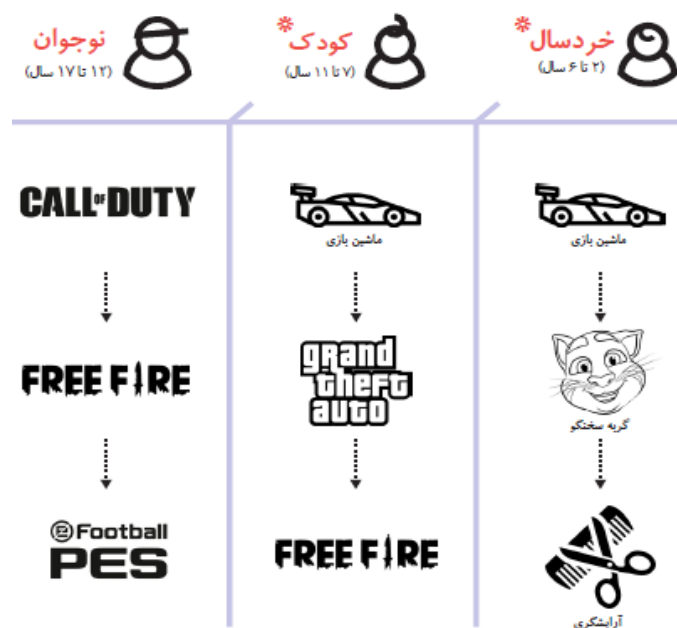
نمایه ۲. نمایی از وضعیت بازار محصولات شخصیت‌محور کودکان در ایران

مأخذ: [۵].

در حوزه بازی‌های رقومی نیز جدیدترین آمارهای رسمی بیان می‌کنند از میان بازیکنان ایرانی، ۹ درصد خردسال (۲ تا ۶ سال)، ۱۷ درصد کودک (۷ تا ۱۱ سال) و ۱۹ درصد نوجوان (۱۲ تا ۱۷ سال) هستند. به این ترتیب، ۴۵ درصد از کل بازیکنان را کودکان و نوجوانان تشکیل می‌دهند. نسبت بازیکنان در هر رده سنی نیز برای خردسالان ۴۵ درصد، برای کودکان ۷۱ درصد و برای نوجوانان ۶۹ درصد است که بیانگر نفوذ بالای بازی‌های رقومی در میان کودکان و نوجوانان ایرانی است. همچنین میانگین زمان بازی روزانه برای گروه خردسال ۸۰ دقیقه، برای گروه کودک ۹۰ دقیقه و برای گروه نوجوان ۱۲۵ دقیقه است. عناوین بازی‌ها و شخصیت‌های مورد علاقه رده سنی کودک و نوجوان نیز عموماً خارجی بوده و از موارد بومی نشانی نیست [۶].

نمایه ۳. محبوب‌ترین بازی‌های رقومی در میان کودکان و نوجوانان

* بازیکنان این گروه‌های سنی بازی‌های پرطرفدار خود را با عناوینی کلی مانند ماشین‌بازی، بازی آرایشی و... به یاد می‌آورند.

مأخذ: [۶].

نمایه ۴. محبوب‌ترین شخصیت‌های بازی‌های رقومی در میان کودکان و نوجوانان

* محبوبیت بیشتر شخصیت‌های پویانمایی‌ها در ذهن خردسال که می‌تواند به دلیل داستان‌سرایی و شخصیت‌پردازی قوی‌تر پویانمایی‌های خردسال نسبت به بازی‌های دیجیتالی کودکان باشد.

مأخذ: همان.

در حوزه محتوای ویدئویی و آثار نمایشی نیز براساس گزارش آماری سالیانه فیلیمو (آذر ۱۳۹۸ تا آذر ۱۳۹۹)، پویانمایی به‌عنوان محبوب‌ترین ژانر این سکو معرفی شده است. پربیننده‌ترین پویانمایی‌های سریالی فیلیمو براساس متوسط میزان دقیقه تماشای هر قسمت در بازه یک‌ساله مذکور به این صورت بوده است: هر قسمت از «باب‌اسفنجی» ۲۳ میلیون دقیقه، هر قسمت از «بن تن ۲۰۱۶» ۱۷ میلیون دقیقه، هر قسمت از «بچه‌رئیس: بازگشت به کار» ۱۵ میلیون دقیقه، هر قسمت از «پت و مت» ۱۴ میلیون دقیقه و هر قسمت از «سگ‌های نگهبان» ۱۰ میلیون دقیقه. در بخش پویانمایی‌های سینمایی نیز «بچه‌رئیس» ۲۷۰ میلیون دقیقه، «باب‌اسفنجی در خشکی» ۱۸۰ میلیون دقیقه، «من نفرت‌انگیز ۳» ۱۸۰ میلیون دقیقه، «داستان اسباب‌بازی ۴» ۱۶۱ میلیون دقیقه، «زوتوپیا» ۱۲۸ میلیون دقیقه و «هتل ترانسیلوانیا ۲» به مدت ۱۲۶ میلیون دقیقه توسط کاربران سکوی فیلیمو تماشا شده‌اند [۷] [۸].

در گزارش حاضر، مسئله تولید و ترویج محتوای ادبی برای مخاطب کودک و نوجوان؛ به‌عنوان یکی از مسائل پرتأثیر، خطیر و راهبردی در زیست‌بوم فرهنگی کودک و نوجوان و سبک زندگی ایشان، بررسی می‌شود. منظور از محتوای ادبی در اینجا صرفاً مقوله «ادبیات کودک و نوجوان» نیست و باز تولید و ارائه چنین محتواهایی در قالب‌های متنوع دیگر نیز مدنظر است. از این رو، می‌توان از قالب کتاب فراتر رفت و به عرصه‌های دیگری از قبیل پی‌نما، موسیقی، نمایش، فیلم و سریال، پویانمایی، بازی‌های رومیزی و اسباب‌بازی و همچنین پیوستاری این عرصه‌ها توجه کرد. زیرا امروزه اقتباس از آفرینش‌های ادبی و هنری و باز تولید آنها در محصولات پرمخاطب و گیرا برای مخاطب کودک و نوجوان در صنایع فرهنگی و خلاق مختلف (به‌ویژه پویانمایی و بازی‌های رومیزی) در کشورهای پیشرو در این زمینه، اولویتی راهبردی و محوری و البته عرصه‌ای پردرآمد است. به این ترتیب، مناظر و زوایای مختلفی برای این مسئله قابل تصور بوده که در این گزارش تلاش شده است به کلیدی‌ترین آنها پرداخته شود.

۲. جایگاه محتوای ادبی کودک و نوجوان در اسناد و مصوبات قانونی

بررسی اسناد بالادستی و راهبردی کلان کشور و همچنین مصوبات تخصصی مرتبط با حوزه تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودکان و نوجوانان، می‌تواند نشانگر وضعیت سیاست‌گذاری رسمی در این حوزه و چارچوب کنونی آن باشد. در سیاست‌ها و راهبردهای اسناد بالادستی بررسی شده، در موارد متعددی از زبان و ادبیات فارسی و لزوم پاسداشت، تقویت و گسترش آن سخن به میان آمده است.^۱ همچنین در موارد مجزای دیگری به اولویت‌دار بودن کودکان و نوجوانان اشاره شده است.^۲ با تقاطع بخشی به این دور و پیکرد سیاستی کلی می‌توان به‌طور غیرمستقیم و ضمنی اهمیت داشتن تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودکان و نوجوانان را متصور شد؛ اما در واقع سیاست و راهبرد واضح و مستقیمی در این خصوص وجود ندارد. بخش دیگر گزاره‌های قابل استخراج، به فرهنگ مطالعه و کتابخوانی مربوط می‌شوند^۳ که رد پای کودک و نوجوان و اقتضانات خاص این گروه سنی در این زمینه نیز کم‌رنگ است. با وجود این، از میان اسناد و مصوبات بالادستی بررسی شده، «سند ملی حقوق کودک و نوجوان»،^۴ بیشترین و مرتبط‌ترین گزاره‌های سیاستی را داراست. در بندهای «۳» و «۵» ماده (۸) این سند، دسترسی به اطلاعات مربوط به سلامت جسمی، روانی و رشد اخلاقی و معنوی متناسب با سطح درک کودکان و نوجوانان و نیز برخورداری از مالکیت فکری آثار خود، از حقوق فرهنگی، آموزشی و تربیتی این گروه سنی قلمداد شده و اقدامات زیر نیز در راستای تحقق آن تعیین شده است:

الف) حمایت از تولید محصولات علمی و فرهنگی برای آنها یا مرتبط با آنان به‌ویژه در رسانه‌های جمعی و گسترش فرهنگ مطالعه مفید در کودکان، ب) تأسیس و حمایت از کتابخانه‌ها و مراکز پرورش و رشد کودک و نوجوان و بهره‌گیری از ظرفیت مساجد و دیگر مراکز دینی در راستای تأمین حقوق تربیتی آنان،

ج) بهره‌گیری هدفمند و مناسب از همکاری‌های داخلی و بین‌المللی در تولید، تبادل و انتشار مطالب مفید برای کودکان و نوجوانان به‌ویژه از منابع اسلامی، د) توجه خاص به نیازهای زبانی کودکان با در نظر گرفتن تفاوت‌های زبانی،

ه) تشویق رسانه‌های جمعی بر توجه خاص به نیازهای مربوط به کودکان و نوجوانان دارای نیازهای خاص مانند معلولین یا ایتام، و) حمایت و مراقبت از کودکان و نوجوانان در برابر اطلاعات، محصولات و آثار مضر به سلامت جسمی، روانی، اخلاقی یا معنوی آنان و تهیه

1. Comic strip
2. Digital Games

۳. «سند اصول سیاست فرهنگی کشور»، بخش (ج)، بند (۷) و بخش اولویت‌ها و سیاست‌های کلی، بند (۲۱)؛ «نقشه جامع علمی کشور»، فصل سوم، اولویت‌های الف: در هنر؛ «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش»، فصل دوم، بند (۲۱)؛ «نقشه مهندسی فرهنگی»، فصل چهارم، بند (۳)، فصل پنجم، بند (۱)، فصل ششم، راهبرد کلان ۲ (راهبرد ملی ۹ اقدام ملی ۱۶) و راهبرد کلان ۹ (راهبرد ملی ۱۰ اقدامات ملی ۷ و ۹ و ۱۰).

۴. «سند اصول سیاست فرهنگی کشور»، بخش اولویت‌ها و سیاست‌های کلی، بند (۱)؛ «نقشه مهندسی فرهنگی»، فصل پنجم، بند (۳)؛ «سند راهبردی صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی»، ماده (۳)، بند (۸) و ماده (۴)، بند (۷).

۵. نقشه مهندسی فرهنگی، فصل ششم، راهبرد کلان ۱۰ (راهبرد ملی ۵ اقدامات ملی ۱۴ و ۱۵)، قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه، ماده (۶۳)، بند (ح) و ماده (۹۲)، بند (ث).

۶. مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۱۳۹۷/۱/۲۱

راهنمای مناسب در این باره. اگرچه این اقدامات همه به نوعی بر لزوم تولید و ترویج محتوای مناسب برای کودک و نوجوان اشاره دارند، اما متولی مشخصی برایشان تعیین نشده و جهت گیری موضوعی و راهبردی خاصی نیز ندارند. در مجموع، می توان گفت سهم حوزه کودک و نوجوان در اسناد بالادستی ناکافی است. همچنین سیاست ها و راهبردهای واضح، ملموس و هدفمندی در زمینه تولید و ترویج محتوا برای کودکان و نوجوانان وجود ندارد و موارد اندک موجود نیز کلی، خنثی و غیر عملیاتی اند.^۱

در سطحی تخصصی تر، مصوباتی وجود دارند که به طور مستقیم یا غیر مستقیم به تولید و ترویج محتوای ادبی برای مخاطب کودک و نوجوان و تنظیم گری و ارائه راهبرد در این خصوص پرداخته اند. مهم ترین مصوبات این دسته، در ادامه مرور و بررسی می شوند.

۱. مرکز پژوهش‌های مجلس در گزارشی با عنوان «بررسی چالش‌های توسعه زیست‌بوم فضای مجازی در حوزه کودک و نوجوان و ارائه بسته سیاستی» (شماره مسلسل: ۱۸۴۹۶، تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۸/۹)، به الزامات سیاستی و قانونی توسعه محتوا و خدمات داخلی مربوط به حضور و فعالیت کودکان و نوجوانان در فضای مجازی پرداخته است. در بخشی از این گزارش، «سند راهبردی صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی» (مصوب شورای عالی فضای مجازی به تاریخ ۱۴۰۰/۳/۱۷) بررسی شده و فقدان محتوا و خدمات بومی در زیست‌بوم فضای مجازی کودک و نوجوان، به عنوان یکی از خلأهای اساسی این سند بالادستی ارزیابی شده است.

جدول ۲. اهم مصوبات مرتب با تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودک و نوجوان

ردیف	عنوان	تاریخ تصویب	مرجع تصویب	توضیحات
۱	مصوبه «اهداف و سیاست‌ها و ضوابط نشر کتاب»	۱۳۶۷/۲/۲۰	شورای عالی انقلاب فرهنگی	این مصوبه با هدف اعتلای فرهنگ، ارتقای سطح دانش و تعمیق مبانی و ارزش‌های انقلاب با تأمین آزادی نشر کتاب، حفظ حرمت و حریت قلم، حراست از جایگاه والای علم و اندیشه و تضمین آزادی تفکر در جامعه اسلامی، در ۷ ماده و ۷ تبصره تصویب شده است. به موجب ماده (۵) این مصوبه، «هیئت نظارت بر نشر کتاب‌های کودکان و نوجوانان» متشکل از حداقل پنج تن از افراد صاحب‌نظر و آگاه به امور تربیتی (از دیدگاه اسلامی) و مسائل خاص کتاب‌های کودکان ایجاد شده است. در تبصره (۳) این مصوبه آمده است: «نظارت هیئت مزبور بر طبق آیین‌نامه‌ای انجام خواهد گرفت که این هیئت تهیه خواهد کرد و به تأیید وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی خواهد رساند. این آیین‌نامه باید ناظر به صورت و ماده کتب کودکان و نوجوانان باشد و راهنمایی باشد که مجریان با آن بتوانند محتوای این کتب را قبل از چاپ و نشر با فرهنگ اسلامی و ایرانی و اصول صحیح تربیتی تطبیق دهند». آیین‌نامه مذکور همان‌طور که در ادامه قابل مشاهده است، ۱۷ سال پس از این مصوبه، تدوین و تصویب شده است.
۲	مصوبه اصلاحی «اهداف، سیاست‌ها و ضوابط نشر کتاب»	۱۳۸۹/۱/۲۴	شورای عالی انقلاب فرهنگی	شورای عالی انقلاب فرهنگی براساس پیشنهاد وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، اصلاح مصوبه «اهداف، سیاست‌ها و ضوابط نشر کتاب» را در ۱۶ ماده و ۱۴ تبصره تصویب کرد. به این ترتیب، مصوبه «اهداف، سیاست‌ها و ضوابط نشر کتاب» مصوب ۱۳۶۷/۲/۲۰ و دیگر ضوابط و مقررات مغایر با آن منسوخ و بلااثرند. ماده (۶) این مصوبه به «هیئت نظارت بر نشر کتاب‌های کودکان و نوجوانان» پرداخته است. تفاوت اصلی این ماده با ماده مشابه در مصوبه سال ۱۳۶۷ این است که اعضای هیئت نظارت به جای شورای فرهنگ عمومی باید در شورای عالی انقلاب فرهنگی به تصویب برسند.
۳	سند نهضت مطالعه مفید	۱۳۸۹/۸/۴	شورای عالی انقلاب فرهنگی	این مصوبه در ۱۱ ماده و یک تبصره، با هدف «دستیابی به جایگاه ممتاز در جهان از نظر سرانه مطالعه و به خصوص مطالعه مفید براساس سند چشم‌انداز بخش فرهنگ عمومی در افق ایران ۱۴۰۴» تصویب شده است. در ماده (۵) (طرح‌ها)، بندهای زیر در خصوص کودکان و نوجوانان آمده است: (۲) اختصاص ساعت مطالعه مفید در برنامه هفتگی و درسی دانش‌آموزان؛ (۴) ارائه سیرهای مطالعاتی مفید برای دانش‌آموزان و دانشجویان؛ (۶) طراحی و اجرای برنامه‌های ویژه و متنوع مطالعه مفید برای خردسالان کمتر از ۴ سال و (۷) طراحی و اجرای برنامه‌های ویژه مطالعه مفید برای کودکان قبل از سن دبستان (بین ۴ تا ۶ سال).

ردیف	عنوان	تاریخ تصویب	مرجع تصویب	توضیحات
۴	سند ملی ترویج خواندن	۱۴۰۲/۵/۱۰	شورای فرهنگ عمومی کشور	<p>این مصوبه در ۱۴ ماده و ۶ تبصره به منظور تحقق اهدافی از قبیل دسترسی آسان و کم‌هزینه به مواد خواندنی، کاربست و هم‌افزایی ظرفیت‌ها، عمومی‌سازی فرهنگ خواندن، رفع چالش‌ها و موانع خواندن با رویکرد علمی، توسعه مهارت‌های خواندن و بازطراحی زنجیره خواندن، تصویب شده است. در این سند، موارد زیر به‌طور خاص درباره کودکان و نوجوانان درج شده است:</p> <p>– ماده (۸) (تولید)، بند «۳»: همه دستگاه‌های ذی‌ربط، به‌ویژه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، موظف به اقدام در راستای تولید و توسعه مواد خواندنی برای گروه سنی خردسال، کودک و نوجوانان هستند.</p> <p>– ماده (۹) (عمومی‌سازی)، بندهای «۳» و «۶»: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت آموزش و پرورش، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و سازمان تبلیغات اسلامی موظفند با ترویج شخصیت‌های ایرانی-اسلامی مبتنی بر فرهنگ مکتوب، به رشد محسوس کتاب‌خوانی برای گروه سنی کودک و نوجوان اهتمام ورزند و برنامه سالانه خود را به کارگروه ارائه کنند؛ ۶) مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم و مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران موظفند، به‌صورت مشخص و منطبق با برنامه مدون، از تمام ظرفیت خود برای ترویج خواندن، به‌ویژه در مراسم و مناسبت‌های مذهبی و تبلیغی برای همه گروه‌های سنی مخصوصاً کودکان و نوجوانان و جوانان، اهتمام ورزند.</p> <p>– ماده (۱۰) (دسترسی)، بندهای «۲» و «۴»: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان موظف به ایجاد و گسترش «خدمات کتابخانه‌ای» خود به‌منظور ترویج خواندن براساس برنامه مدون پنج‌ساله است؛ ۴) وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، به‌منظور ترویج و دسترسی‌پذیری عادلانه مواد خواندنی و روزآمد کردن آنها، موظف به تأمین سالانه یک میلیون نسخه کتاب کاغذی، با اولویت گروه سنی کودک و نوجوان، برای کتابخانه‌های عمومی کشور است.</p> <p>– ماده (۱۱) (آموزش و مشاوره)، بندهای «۲»، «۳» و «۴»: وزارت آموزش و پرورش، ضمن الزام به گنجاندن «زنگ خواندن» در برنامه درسی دانش‌آموزان مقطع تحصیلی ابتدایی (به‌منظور ارائه آموزش «مهارت‌های خواندن»)، موظف است در مسیر برنامه‌های آموزشی خود تبدیری اتخاذ کند که دانش‌آموزان همه مقاطع در طول دوران تحصیلات رسمی خود، به مواد خواندنی غیردرسی مراجعه کنند؛ ۳) وزارت آموزش و پرورش موظف است، سالانه و براساس برنامه مدون، به پایش دانش‌آموزان مدارس در همه مقاطع تحصیلی برای شناسایی انواع اختلالات خواندن بپردازد و برای بهبود وضعیت دانش‌آموزان مبتلا به اختلال خواندن، اقدام لازم را به عمل آورد؛ ۴) سازمان بهزیستی کشور موظف است، بخشی از فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی خود را، به‌صورت مشخص و منطبق با برنامه مدون، به‌گونه‌ای برنامه‌ریزی کند که همه گروه‌های خدمت‌گیر آن سازمان، به‌ویژه کودکان و نوجوانان، از خدمات مربوط به حوزه ترویج خواندن برخوردار شوند.</p>
۵	آیین‌نامه نظارت بر نشر کتاب کودک و نوجوان	۱۳۸۴/۵/۳۱	وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی	<p>آیین‌نامه نظارت بر نشر کتاب کودک و نوجوان توسط «هیئت نظارت بر نشر کتاب‌های کودک و نوجوان» در ۱۴ ماده، ۶۹ بند و ۸ تبصره تدوین شده و به تصویب وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی رسیده است. این آیین‌نامه با هدف حمایت از حقوق کودکان، اعتلای فرهنگ و ادب، ترویج کتابخوانی، پاسداشت زبان فارسی و حفظ حرمت قلم و اهل قلم تهیه شده است.</p>

بررسی این دسته از مصوبات نشان می‌دهد که در حال حاضر، دو مصوبه «آیین‌نامه نظارت بر نشر کتاب کودک و نوجوان» و «سند ملی ترویج خواندن»، به‌طور خاص و مستقیم بر تنظیم‌گری تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودکان و نوجوان مؤثرند. در آیین‌نامه نظارت بر نشر کتاب کودک و نوجوان، کتاب‌های منتشر شده برای گروه‌های سنی تا پایان ۱۷ سالگی مدنظر قرار گرفته و مفاد آن عمدتاً مقرراتی پیرامون حدود اختیارات هیئت نظارت بر نشر کتاب کودک و نوجوان و گروه‌های کارشناسی، فرایندها و شرایط صدور مجوز، ضوابط مالکیت معنوی، قواعد زبانی، موارد غیرمجاز محتوایی، الزامات آثار ترجمه‌ای، معیارهای فنی و قالبی و مواردی از این قبیل را شامل می‌شود. در سند ملی ترویج خواندن نیز نهادها و دستگاه‌های مربوطه موظف شده‌اند برای مخاطب کودک و نوجوان اقداماتی در خصوص تولید محتوا، ترویج مطالعه و کتابخوانی، گسترش زیرساخت‌ها و خدمات کتابخانه‌ای، تقویت مهارت‌های خواندن دانش‌آموزان و ... انجام دهند. همان‌طور که مشخص است، در مصوبات و مقررات تخصصی‌تر نیز سیاست‌ها و راهبردهای موجود در زمینه تولید و ترویج محتوا کمرمق بوده و از کلان‌نگری و جامع‌بینی نسبت به فعالیت در حوزه کودک و نوجوان بی‌بهره‌اند. در مجموع، می‌توان گفت بسته سیاستی منظم و هدفمند و نقشه راه جامع و آینده‌نگرانه‌ای برای فعالیت در حوزه کودک و نوجوان (از جمله تولید و ترویج محتوای ادبی) در سطح سیاستگذاری کلان کشور وجود ندارد. این خلأ جدی، آسیب‌های متعددی را در پی داشته است که در ادامه گزارش به آنها پرداخته خواهد شد.

۳. نگاشت نهادی حوزه محتوای ادبی کودک و نوجوان

در حال حاضر، نهادها و دستگاه‌های متعددی به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در حوزه محتوای ادبی کودک و نوجوان تأثیر گذارند. در جدول ۳ اصلی‌ترین نهادهایی که مسئولیت مشخص و واضحی در این حوزه دارند، به‌همراه اهم نقش‌ها و وظایفشان احصا شده‌اند. گفتنی است افزون بر موارد زیر، دستگاه‌ها و نهادهای دیگری همچون شورای عالی انقلاب فرهنگی، مجلس شورای اسلامی (به‌ویژه کمیسیون فرهنگی) و سازمان صدا و سیما نیز با توجه به جایگاه کلان و همه‌جانبه‌شان در مسائل فرهنگی، در لایه‌های مختلف این حوزه امکان نقش‌آفرینی دارند.

۱. طبق ماده (۶) این آیین‌نامه، موارد محتوایی ذیل مانع صدور مجوز کتاب خواهد بود: تبلیغ و ترویج الحاد و انکار مبانی دین، ترویج فحشا و فساد اخلاقی، تحریک کودکان و نوجوانان علیه نظام جمهوری اسلامی ایران و ضدیت با آن، ترویج و تبلیغ خرافه و فرق ضاله شناخته شده، ترویج و تبلیغ نظام‌های استکباری، مداخله‌جو، استبدادی، سلطنتی و گروه‌های محارب و غیرقانونی، پرداختن به اختلافات قومی، دینی و مذهبی به نحو تفرقه‌انگیز و اخلال در وحدت جامعه، اخلال و تشکیک در تمامیت ارضی و استقلال کشور، تمسخر و تضعیف غرور ملی و روح وطن‌دوستی و ایجاد روحیه خودباختگی در برابر فرهنگ و تمدن و نظامات بیگانه، پرداختن به مطالبی که سبب تضعیف یا تحقیر اصول اخلاقی شود، پرداختن به مطالبی که موجب تضعیف یا تخریب نهاد خانواده شود، انتشار مطالب علمی، تاریخی، مذهبی و... نادرست و غیرمعتبر.

جدول ۳. اهمیت نهادهای فعال در حوزه محتوای ادبی کودک و نوجوان

اهم نقش‌ها و وظایف	نهاد / دستگاه	ردیف
<p>در این وزارتخانه، «معاونت امور فرهنگی» وظایف کلان متعددی در خصوص تولید و ترویج محتوای ادبی در سطوح مختلف برعهده دارد. «دفتر توسعه کتاب و کتابخوانی» ذیل معاونت مذکور نیز وظایف گوناگونی در قبال نشر کتاب و گسترش فرهنگ کتابخوانی داراست که برخی از آنها به‌طور مشخص به مخاطب کودک و نوجوان مربوط می‌شوند:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ پیشنهاد برنامه و فعالیت‌های مرتبط با توسعه فرهنگ کتابخوانی به‌ویژه بین نوجوانان و جوانان با استفاده از کلیه روش‌های تبلیغی، تشویقی و اطلاع‌رسانی و همکاری مستقیم در اجرای آنها، ■ تهیه و تدوین ضوابط و آیین‌نامه‌های ارزیابی کتاب در دو حوزه کودک و بزرگسال، ■ ارائه گزارش عملکرد و نحوه کارگروه‌های تخصصی ارزیابی کتاب در دو حوزه کودکان و بزرگسالان به معاونت متبوع و هیئت نظارت بر اجرای ضوابط نشر. 	وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی	۱
<p>کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان مبتنی بر اساسنامه خود (ماده ۸) - وظایف کلی شرکت) وظایف مشخصی در قبال تولید و ترویج محتوا برای مخاطب کودک و نوجوان دارد:</p> <p>الف) تأسیس مراکز عرضه کتاب و آموزش‌های فرهنگی و هنری مخصوص کودکان و نوجوانان در نقاط مختلف کشور،</p> <p>ب) کمک به توسعه و تکمیل کتابخانه‌های مساجد، مدارس، کتابخانه‌های عمومی و سایر مؤسسات برای ایجاد بخش‌های مخصوص کودکان و نوجوانان،</p> <p>پ) تهیه و استفاده از وسایل سمعی و بصری، تدارک وسایل آموزشی، تولید، خرید، توزیع و نمایش و فروش فیلم‌های سینمایی مخصوص کودکان و نوجوانان،</p> <p>ت) ایجاد کتاب‌رسان‌های سیار جهت عرضه کتاب به کودکان و نوجوانان در روستاها و همکاری با سازمان‌هایی که خدمات مشابه ارائه می‌نمایند،</p> <p>ث) کمک به توسعه و ترویج ادبیات کودکان و نوجوانان از طریق تشویق نویسندگان، طراحان، هنرمندان و ناشران و همکاری با آنان.</p> <p>به‌طور جزئی‌تر نیز در شرح وظایف مدیریت آفرینش‌های ادبی (ذیل معاونت فرهنگی) آمده است:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ تهیه و تنظیم برنامه جهت شناسایی و پرورش استعدادها و نوجوانان، ■ بررسی آثار ادبی اعضای مراکز فرهنگی و هنری و پیشنهاد چاپ و انتشار آثار برتر و شرکت دادن آنها در نمایشگاه‌ها و جشنواره‌ها، ■ فراهم آوردن امکانات جهت توسعه بخش مکاتبات ادبی و شعر در استان‌ها، ■ برنامه‌ریزی در راستای برگزاری مسابقات ادبی بین کارشناسان، مربیان و اعضای مرکز، ■ تجهیز بخش ادبی مراکز به کتاب‌ها، نشریات، منابع مکتوب و اطلاع‌رسانی آثار برتر و مقالات ادبی، ■ پیشنهاد ارسال کتاب‌های مقید در زمینه‌های شعر و ادبیات به مراکز، ■ سیاستگذاری تشکیل انجمن‌های ادبی، ■ برنامه‌ریزی در راستای بهره‌گیری از اساتید و صاحب‌نظران به‌جهت استفاده از نظرات آنها در توسعه فعالیت‌های ادبی، ■ ارتباط با سازمان‌ها و نهادهای مختلف در زمینه‌های مرتبط. 	کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان	۲

اهم نقش‌ها و وظایف	نهاد / دستگاه	ردیف
<p>شورای کتاب کودک به‌عنوان سازمانی مستقل و غیردولتی از پررنگ‌ترین نقش‌آفرینان حوزه ادبیات کودکان و نوجوانان است. این سازمان که در سال ۱۳۴۱ تأسیس شده است، به‌عنوان یک نهاد تخصصی فعال در زمینه محتوای ادبی برای مخاطب کودک و نوجوان، اهداف زیر را دنبال می‌کند:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ کمک به شکوفایی ادبیات اصیل ایرانی برای کودکان و نوجوانان، ■ کمک به اعتلای کیفی و کپی منابع ادبی و اطلاعاتی کودکان و نوجوانان، ■ کمک به دسترسی هرچه بیشتر کودکان ایرانی به کتاب و انواع منابع ادبی و اطلاعاتی، ■ تشویق و حمایت پدیدآورندگان و ناشران ایرانی جهت خلق آثار با ارزش ادبی و اطلاعاتی، ■ توانمندسازی و ارتقای سطح دانش افراد در حوزه ادبیات کودک و نوجوان، ■ مشاوره، تبادل نظر و گفتگو با پدیدآورندگان، صاحب‌نظران و مخاطبان کودک و نوجوان، والدین، کتابداران و مربیان، ■ ارتباط فعال و مستمر با سازمان‌های داخلی، خارجی و افراد (حقیقی و حقوقی)، ■ تهیه آثار نمونه مانند فرهنگ‌نامه کودکان و نوجوانان و ایجاد سازمان مناسب جهت تدوین آن، ■ توسعه و ترویج فرهنگ کتابخوانی، ■ گردآوری منابع و ارائه خدمات کتابخانه‌ای و ایجاد کتابخانه‌های کوچک. 	شورای کتاب کودک	۳
<p>این سازمان به‌موجب مصوبه «اساسنامه سازمان ملی تعلیم و تربیت کودک» شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۱۳۹۹/۱۱/۷ تأسیس شده است. در ماده (۶) اساسنامه (وظایف و فعالیت‌های سازمان)، بندهای (۷)، (۱۲) و (۱۳) به‌طور مستقیم به محتوای ادبی مربوط می‌شوند:</p> <p>(۷) سیاست‌گذاری و تعیین ضوابط و قواعد تدوین برنامه‌ها، روش‌ها، مواد و محصولات آموزشی، تربیتی، فرهنگی، بازی و سرگرمی، هنری و ورزشی، مکتوب و چندرسانه‌ای ویژه کودکان و پایش سلامت جسمی و روانی و حقوق تربیتی کودک در عرصه‌های اجتماعی و فضای مجازی با جلب مشارکت دستگاه‌ها و نهادهای ذی‌ربط،</p> <p>(۱۲) حمایت از توسعه فضاها و تجهیزات آموزشی، تربیتی، فرهنگی و هنری و ورزشی خاص کودکان،</p> <p>(۱۳) زمینه‌سازی، تقویت و تسهیل یادگیری زبان و ادبیات فارسی به‌عنوان زبان رسمی و وحدت‌بخش کشور.</p> <p>افزون بر این، رویداد ملی «یارستان کودکستان» تحت نظر سازمان ملی تعلیم و تربیت کودک و به‌عنوان حلقه میانی و بازوی مردمی این سازمان، با هدف شناسایی، ارتقا و حمایت از محتوای فاخر حوزه کودک از تابستان ۱۴۰۱ شروع به‌کار کرده است. در نخستین رویداد، به پنج محور محتوایی «کتاب کودک و کتاب کار»، «طرح درس و کاربرگ‌های آموزشی و پرورشی»، «بازی، اسباب‌بازی و محصولات کمک‌آموزشی»، «سامانه و نرم‌افزارهای موبایلی و رایانه‌ای» و «تولیدات صوتی و تصویری» پرداخته شده است.</p>	سازمان ملی تعلیم و تربیت کودک (ذیل وزارت آموزش و پرورش)	۴
<p>انجمن نویسندگان کودک و نوجوان تشکلی مردم‌نهاد و غیرانتفاعی با شخصیت حقوقی مستقل است که در سال ۱۳۷۷ با هیئت مؤسس مرکب از ۹ نویسنده حوزه کودک و نوجوان تأسیس شد. اهداف این انجمن به‌طور کلی عبارتند از:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ حمایت از هویت مستقل و حقوق مادی و معنوی نویسندگان حوزه ادبیات کودک و نوجوان، ■ ایجاد ارتباط مؤثر میان نویسندگان کودک و نوجوان و سازمان‌ها، مؤسسات نشر، انجمن‌ها و نهادهای مدنی و مراکز فرهنگی و هنری داخل و خارج از کشور و دیدار با نویسندگان و کارشناسان خارجی، ■ صدور بیانیه به‌منظور اعلام مواضع انجمن درباره جریان‌ها و رویدادهای مرتبط با حوزه فعالیت نویسندگان کودک و نوجوان، ■ طراحی پروژه‌های مرتبط با حوزه ادبیات کودک و نوجوان و جریان‌سازی در این حوزه با مشارکت دستگاه‌های دیگر، ■ ارتقای سطح کیفی و کپی ادبیات کودک با برگزاری نشست‌ها و فعالیت‌های فرهنگی. 	انجمن نویسندگان کودک و نوجوان	۵

ردیف	نهاد / دستگاه	اهم نقش‌ها و وظایف
۶	انجمن فرهنگی ناشران کتاب کودک و نوجوان	انجمن فرهنگی ناشران کتاب کودک و نوجوان، تنها تشکل فرهنگی و غیردولتی در حوزه نشر کتاب کودک و نوجوان است که از سال ۱۳۶۹ با سیزده عضو کار خود را آغاز کرد و در حال حاضر ۹۱ عضو دارد که انتشار بیش از ۲۵۰۰۰ عنوان کتاب و دیگر محصولات فرهنگی (وسایل کمک آموزشی، لوح فشرده، بازی‌های فکری و ...) حاصل فعالیت آنهاست. برگزاری نمایشگاه‌های تخصصی کودک و نوجوان و دانش‌آموزی، راه‌اندازی فروشگاه‌های محصولات فرهنگی کودکان و نوجوان، حضور و مشارکت در نمایشگاه‌های بین‌المللی و اهدای کتاب به کتابخانه‌ها از مهم‌ترین اقدامات این انجمن بوده‌اند.
۷	حوزه هنری کودک و نوجوان	حوزه هنری کودک و نوجوان یکی از واحدهای زیرمجموعه حوزه هنری انقلاب اسلامی است که در سال ۱۴۰۱ تأسیس شده است. فعالیت‌های این نهاد نوپا شاخه‌های مختلف هنری و رسانه‌ای از جمله آفرینش ادبی را دربرمی‌گیرد و بیشتر بر گروه سنی نوجوان متمرکز است. باین‌حال، سندی از اهداف و وظایف آن در دسترس نیست.
۸	خانه کتاب و ادبیات ایران	خانه کتاب و ادبیات ایران، مؤسسه‌ای غیرانتفاعی و غیردولتی است که مطابق مأموریت‌های خود با رویکرد اجرای سیاست‌های مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی و ابلاغی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به‌عنوان معین معاونت امور فرهنگی وزارت متبوع، وظیفه اجرای فعالیت‌ها و برنامه‌های مختلف را برعهده دارد. از جمله این فعالیت‌ها و برنامه‌ها می‌توان به برگزاری جوایز و جشنواره‌های ادواری و موردی، ارائه خدمات به اهل قلم، برگزاری نمایشگاه‌ها، برگزاری کارگاه‌های آموزشی، تخصیص شابک و شابم، جمع‌آوری، انتشار و تحلیل بانک اطلاعات کتاب کشور و دیگر اقدامات ترویجی و تشویقی و اطلاع‌رسان اشاره کرد. این مؤسسه اگرچه به‌طور تخصصی در حوزه کودک و نوجوان فعالیت نمی‌کند، اما نشست‌ها، نشریات و آمارهایی در این زمینه ارائه می‌دهد.

مبتنی بر وظایف، فعالیت‌ها و مأموریت‌های نهادهای مورد بررسی، وضعیت نگاشت نهادی حوزه تولید و ترویج محتوای ادبی و نیز توسعه کتابخوانی و فرهنگ مطالعه برای مخاطب کودک و نوجوان، به این گونه قابل صورت‌بندی است:

جدول ۴. نگاشت نهادی حوزه تولید و ترویج محتوای ادبی برای مخاطب کودک و نوجوان

جایگاه	نهاد
قانونگذاری و سیاستگذاری کلان	مجلس شورای اسلامی (کمیسیون‌های «فرهنگی» و «آموزش، تحقیقات و فناوری»)، شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی آموزش و پرورش، شورای عالی فضای مجازی
سیاستگذاری اجرایی و نظارت	وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت آموزش و پرورش، شورای فرهنگ عمومی، سازمان ملی تعلیم و تربیت کودک
پشتیبانی و اقدامات اجرایی	وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت آموزش و پرورش، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، سازمان ملی تعلیم و تربیت کودک، خانه کتاب و ادبیات ایران، حوزه هنری کودک و نوجوان، سازمان صدا و سیما و ...
نهادهای صنفی مستقل و تخصصی	شورای کتاب کودک، انجمن نویسندگان کودک و نوجوان، انجمن فرهنگی ناشران کتاب کودک و نوجوان

دقت در شرح وظایف و حوزه مسئولیت تعیین شده برای دستگاه‌ها و نهادهای مورد بررسی نشان می‌دهد که رویکرد راهبردی و نظام‌مند مشخصی بر ذی‌نقشان این حوزه حاکم نیست. در بیشتر موارد نیز گزارش عملکرد پیوسته و دقیقی در دسترس نیست تا بتوان ارزیابی و سنجش مناسبی از اقدامات صورت گرفته و نسبت آنان با وظایف تعیین شده در حوزه کودک و نوجوان، انجام داد. گذشته از این‌ها، ارتباط میان سطوح مختلف نهادهای مسئول از هماهنگی و پویایی لازم برخوردار نیست که این امر، اغلب به پراکنده‌کاری، فعالیت‌های همپوشان و اقدامات خنثی و سطحی منجر می‌شود. از این رو، با توجه به چنین آرایشی می‌توان گفت که فعالیت جزیره‌ای، موازی‌کاری و تشتت در تولی‌گری از بارزترین ضعف‌ها و آسیب‌های موجود در وضعیت نگاشت نهادی این حوزه‌اند.

۴. اهم مسائل و چالش‌ها

پس از احصای مسائل و چالش‌های گوناگون حوزه تولید و ترویج محتوای ادبی برای مخاطب کودک و نوجوان از طریق مرور منابع کتابخانه‌ای و برگزاری نشست‌های تخصصی و جلسات مصاحبه با خبرگان صاحب‌نظر، مسئولان مرتبط و کنشگران این عرصه،^۱ محوری‌ترین مسائل و چالش‌های موجود از منظر سیاستی و تقنینی در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرند.^۲

۴-۱. نبود نقشه راه راهبردی در حوزه کودک و نوجوان

همان‌طور که در بررسی سیاست‌های بالادستی، قوانین و مصوبات مشاهده شد، هیچ برنامه راهبردی و بلندمدتی برای فعالیت در حوزه کودک و نوجوان وجود ندارد. چارچوب سیاستی و نهادی موجود نیز کلی و خنثی بوده و جهت‌گیری یا اولویت موضوعی مشخصی از آن دریافت نمی‌شود. چنین شرایطی موجب شده است که این حوزه در سطوح مختلف سیاستگذاری و نیز در عرصه فعالیت‌های اجرایی با ساده‌انگاری، تشتت و تکثر، ناهماهنگی و نبود انسجام روبه‌رو شود. به دلیل محوریت نداشتن پژوهش، تخصص‌گرایی و برنامه‌ریزی جامع‌نگرانه، عمده اقدامات صورت گرفته به صورت مقطعی و پروژه‌ای، جوشیده از دغدغه‌های فردی یا برخاسته از ادراک و تجربه زیسته محدود و ناقص شخصی بوده‌اند که برآیند آن در بلندمدت به نتایج کم‌اثر و سطحی انجامیده است. در چنین فضایی، دارندگان زیرساخت‌های سخت و نرم تولید و عرضه (مانند ناشران کتاب، تهیه‌کنندگان آثار نمایشی یا پیمانکاران برگزاری رویداد) - که گاه هیچ تخصصی در حوزه کودک و نوجوان ندارند - این امکان را دارند که بنابر سلیقه یا منافع خود، محتواهای تولید شده برای کودکان و نوجوانان را جهت‌دهی کنند. در مجموع می‌توان گفت؛ مسائل حوزه کودک و نوجوان - از جمله تولید و ترویج محتوای ادبی - کمتر به اولویت عملی نظام مسائل فرهنگی کشور تبدیل شده و به‌عنوان یک اولویت بنیادین و همه‌جانبه در افق بلندمدت، توسط سیاستگذاران و تصمیم‌گیران مربوطه جدی گرفته نشده است.

۴-۲. مغفول ماندن بسیاری از حوزه‌های موضوعی مورد نیاز مخاطب کودک و نوجوان

در حال حاضر، آثار تألیفی تولید شده و انتشار یافته در زمینه محتوای ادبی برای کودکان و نوجوانان از لحاظ موضوعی، مسئله‌مندی و نیازشناسی دچار ضعف جدی‌اند. در بخش عمده‌ای از این آثار، مخاطب مفروض نویسندگان بومی، کودک و نوجوانی است که از رفاه نسبی برخوردار است و از لحاظ خانوادگی در وضعیتی معمول و متعارف قرار دارد. در چنین شرایطی، به بسیاری از بحران‌ها و مسائل آسیب‌زای دوره کودکی و نوجوانی (مانند طلاق و تک‌والدی، تک‌فرزند و تنهایی، فقدان و مرگ، بلوغ و هویت، خودمراقبتی در برابر آسیب‌های جنسی و ...) کم‌توجهی شده و محدوده موضوعی تنگ و کم‌گستره‌ای شکل گرفته است. در کنار این خلأهای موضوعی، برخی خط قرمزهای برآمده از ارزش‌ها و هنجارهای بومی نیز موجب شده مخاطبان برای پاسخ به نیازها و دغدغه‌های خود بیشتر سراغ آثار ترجمه‌ای و خارجی بروند. آثاری که - به‌ویژه برای مخاطب نوجوان - اغلب حاوی پیام‌هایی آسیب‌زا بوده و با فرهنگ بومی ناسازگارند.

۴-۳. خلأ جدی در تألیف و تربیت آفرینش‌گر

فعالیت پایه‌ای، پیوسته، پرتأثیر و دیرپا در حوزه کودک و نوجوان مستلزم حضور و استقرار کنشگران دغدغه‌مند، مسئله‌شناس و متخصص است. افرادی که از چارچوب‌ها و اقتضائات خاص دوران کودکی و نوجوانی و نیز نیازها و واقعیت‌های میدانی مخاطب کنونی شناخت عمیقی داشته و از مهارت‌های لازم برای کار در این حوزه برخوردار باشند. در شرایط کنونی، از سویی مجموع آثار تألیفی - در مقایسه با آثار ترجمه‌ای - کمیت و کیفیت مطلوبی ندارد و از سویی دیگر، در زمینه پرورش و تربیت آفرینش‌گر و متخصص فرهنگی کودک و نوجوان و زیرساخت‌ها و مواد آموزشی مربوطه (به‌ویژه منابع نظری بومی)، خلأ جدی وجود دارد (به‌عنوان مثال، در نظام آموزش عالی صرفاً در مقطع کارشناسی‌ارشد رشته «زبان و ادبیات فارسی گرایش ادبیات کودک و نوجوان» با مجموع ظرفیت ۳۴ نفر برای دوره روزانه وجود دارد).^۳ آفرینش‌گران و پدیدآورندگان فعال و دغدغه‌مند کنونی نیز کم‌شمار بوده و در میان مخاطبان کودک و نوجوان چندان شناخته شده

۱. برخی از جلسات برگزار شده: جلسه با دکتر فرزانه فخریان (مشاور وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی در امور کودک و نوجوان) در تاریخ ۱۴۰۲/۱۰/۳۰، جلسه با مسئولان معاونت‌های فرهنگی و تولید کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان (آقای مجتبی جادق، خانم مریم اسلامی، آقای عباس محمددینی، خانم دکتر مینا‌ذاکر و خانم سالمیان) در تاریخ ۱۴۰۲/۱۱/۹، نشست «رصد تحولات فرهنگی در تولید و ترویج محتوای کودک و نوجوان» در تاریخ ۱۴۰۲/۱۱/۳۰ در محل مرکز پژوهش‌های مجلس و با همکاری سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش با حضور آقایان محمد سرشار، میثم مهدیار، محمد صالح مذنبی و علی جانباز.

۲. لازم به ذکر است که مرکز پژوهش‌های مجلس اخیراً گزارشی با عنوان «واکاوی چالش‌های اقتصادی حوزه کتاب و ارائه راهکار» (شماره مسلسل: ۱۹۲۳۷، تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۶/۸) منتشر کرده که در آن بعد اقتصادی سیاستگذاری کتاب و صنعت نشر مورد بررسی قرار گرفته است. بر این اساس، در گزارش حاضر به‌منظور پرهیز از تکرار و دوباره‌گویی، از پرداختن به جنبه‌های اقتصادی و مسائل مربوط به سیاستگذاری کلان حوزه کتاب و نشر صرف‌نظر شده است.

۳. بر اساس دفترچه راهنمای انتخاب رشته آزمون کارشناسی‌ارشد ناپیوسته سال ۱۴۰۲ سازمان سنجش آموزش کشور

نیستند. گذشته از این، همان‌طور که اشاره شد اکثر این افراد اطلاع کافی و درک دقیق و جامعی از نیازهای کودک و نوجوان امروز ندارند و در خلق اثر، به بسیاری از مسائل و چالش‌های این گروه سنی نمی‌پردازند.

۴-۴. رویکرد نادرست تمرکز بر مصادیق محتوایی

رویکرد نادرستی که بر عمده فعالیت‌های ترویجی محتوای ادبی کودک و نوجوان سایه افکنده، تمرکز بر مصادیق یا تک‌محصول‌هاست. اغلب پویش‌ها و رویدادهای ترویجی و تبلیغی، پیرامون یک کتاب، یک اثر نمایشی یا یک موضوع مناسبی خاص شکل گرفته و اجرا می‌شوند. این قبیل اقدامات اگرچه در کوتاه‌مدت جذب مخاطب و تحریک توجهات را به‌همراه داشته و دستاورد سازند، اما نمی‌توانند به‌طور ماندگار و گسترده‌ای جریان‌سازی کرده و انس و آشتی کودکان و نوجوانان با محتوای ادبی را نهادینه کنند. این‌ها در شرایطی است که نهادها و چهره‌های فعال و مطرح داخلی این عرصه که امکان اثرگذاری بیشتر و عمیق‌تری دارند، در میان مخاطبان شناخته‌شده نیستند و در فعالیت‌های ترویجی چندان مورد توجه قرار نمی‌گیرند.

۴-۵. فعالیت جزیره‌ای و رویکرد غیر تعاملی نهادهای مسئول

همان‌طور که در بخش نگاشت نهادی مرور شد، عمده دستگاه‌ها، نهادها، تشکل‌ها و مجموعه‌های فعال و دارای مسئولیت در حوزه کودک و نوجوان، ارتباط پایدار و تعامل پویایی با یکدیگر ندارند و اغلب فعالیت‌ها و برنامه‌های اصلی خود را در سطح درون‌سازمانی دنبال می‌کنند. گسستگی ارتباطی از ظرفیت‌های موجود ناشناخته و ناشکوفایمانند و هم‌افزایی لازم صورت نگیرد. در چنین شرایطی، اقدامات هر یک از بازیگران تأثیر محدود و اندکی بر کلان‌وضعیت مصرف فرهنگی کودکان و نوجوانان می‌گذارد و در میان مدت و بلندمدت، هدف راهبردی مشخص و دستاورد ملموس و سنجش‌پذیری محقق نمی‌شود.

۵. راهکارهای پیشنهادی

در بخش پایانی، با توجه به مسائل و چالش‌های ذکر شده، راهکارهایی سیاستی و تقنینی به‌منظور ساماندهی و ارتقای تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودکان و نوجوانان، پیشنهاد می‌شوند.

۵-۱. تدوین برنامه راهبردی و تنظیم نگاشت نهادی

نظم‌دهی و انسجام‌بخشی به فعالیت‌های حوزه کودک و نوجوان به‌گونه‌ای هدفمند و هم‌راستا با افقی بلندمدت، به تدوین برنامه‌ای راهبردی و به‌روزرسانی پیوسته آن با توجه به تحولات زیست‌بوم فرهنگی کودک و نوجوان نیازمند است. تعیین اولویت و رویکرد موضوعی و نیز تنظیم نگاشت نهادی به‌منظور ملزم کردن نهادهای مسئول به فعالیت نظام‌مند در چارچوبی مشخص، اصلی‌ترین ثمره تدوین چنین برنامه‌ای است. تدوین و تصویب «برنامه راهبردی تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودکان و نوجوانان» که بر سیاست‌های کلان موجود و چشم‌اندازی شفاف و دسترس‌پذیر مبتنی باشد و نیز به ارائه اولویت‌های میدانی، راهبردهای اجرایی، اقدامات عملیاتی و نقشه تقسیم‌کار نهادی پرداخته باشد، می‌تواند همچون نقشه راهی، سبب مصرف فرهنگی مخاطب کودک و نوجوان را راهبری و سامانمند کند.

حکم پیشنهادی: به‌منظور ارتقای زیست‌بوم فرهنگی کودک و نوجوان و بهبود وضعیت سبب مصرف فرهنگی این گروه سنی در راستای تعالی سبک زندگی ایرانی-اسلامی، شورای فرهنگ عمومی کشور مکلف است با همکاری کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، سازمان ملی تعلیم و تربیت کودک، شورای کتاب کودک و دیگر دستگاه‌ها، نهادها و تشکل‌های مربوطه نسبت به تدوین «برنامه راهبردی تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودکان و نوجوانان» و تصویب آن در شورای عالی انقلاب فرهنگی اقدام کند. انسجام رویکردی، اولویت موضوعی، نگاشت نهادی، زمان‌بندی اجرایی، اقدامات عملیاتی، فرایند به‌روزرسانی ادواری و سازوکارهای نظارتی و پیگیری، از لوازم تدوین این برنامه خواهند بود.

۲-۵. رصد و شناسایی مداوم مسائل و نیازهای کودکان و نوجوانان

یکی از مهم‌ترین لوازم راهبرد پردازشی و تعیین اولویت‌های موضوعی در این عرصه، واکاوی واقعیت‌های میدانی و به‌دنبال آن، کشف و شناسایی مسائل و نیازهای گوناگون کودکان و نوجوانان در رده‌های مختلف سنی است. رصد و پایش مداوم زیست‌بوم فرهنگی کودک و نوجوان با بهره‌گیری از روش‌های مناسب ترکیبی (از قبیل مصاحبه عمیق و گروه کانونی^۱ و داده‌کاوی فضای مجازی و نه صرفاً شیوه‌های کمی رایج مانند پرسش‌نامه) به‌منظور آگاهی از روندها، سبک‌ها، ذائقه‌ها، آسیب‌ها، خلأها، بحران‌ها و دیگر عناصر وضعیت‌شناختی، می‌تواند تصویر واضحی از وضعیت مستقر به وجود آورد. تصویری که می‌تواند یاریگر برنامه‌ریزان و آفرینش‌گران و تولیدکنندگان در ایده‌پردازی، خلق اثر، ترویج محتوا، بازاریابی و عرضه محصول باشد. به‌این ترتیب، با کم شدن فاصله ادراکی میان آفرینش‌گر و مخاطب، افزون‌بر اینکه جای خالی بسیاری از خلأهای موضوعی مورد نیاز کودکان و نوجوانان با آثار بومی پرمی‌شود، اقبال مخاطب نیز نسبت به آثار تألیفی افزایش یافته و جریان تألیف ادبی برای مخاطب کودک و نوجوان قوت می‌گیرد.

حکم پیشنهادی: به‌منظور تقویت وضعیت‌شناسی و عملکردسنجی زیست‌بوم فرهنگی کودک و نوجوان و توانمندسازی تصمیم‌گیران، برنامه‌ریزان، آفرینش‌گران و دیگر کنشگران این عرصه، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (مرکز رصد فرهنگی کشور) مکلف است با همکاری وزارت آموزش و پرورش (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و سازمان تعلیم و تربیت کودک)، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، معاونت علمی، فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان ریاست‌جمهوری و دیگر دستگاه‌ها، نهادها و تشکل‌های مربوطه، نسبت به رصد و پایش ادواری و مداوم زیست‌بوم فرهنگی کودک و نوجوان با تأکید بر شناسایی مسائل و نیازهای پراولویت این گروه سنی مبتنی بر چارچوب و اهداف «برنامه راهبردی تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودکان و نوجوانان» و نیز انتشار عمومی و برخط گزارش‌های توصیفی و تحلیلی مربوطه، اقدام کند.

۳-۵. تربیت آفرینش‌گر و حمایت از آثار تألیفی

در راستای افزایش تخصص‌گرایی و بهبود کمی و کیفی جریان تألیف در حوزه کودک و نوجوان، روندها و زیرساخت‌های کنونی باید به‌سمت تربیت و آموزش افراد مستعد در حوزه آفرینش‌گری و تولید محتوا، توانمندسازی کنشگران کنونی و نیز تسهیل‌گری و حمایت از آثار تألیفی باکیفیت و مسئله‌مند در رقابت با آثار ترجمه‌ای، تغییر مسیر یابند. از این رو، لازم است ضمن تقویت ظرفیت‌ها و زیرساخت‌های آموزشی در سطوح مختلف، در صنعت نشر و فعالیت‌های ترویجی نیز از آثار تألیفی و بومی مطلوب پشتیبانی شود. به‌این منظور، در وهله اول نیاز است که رشته‌ها، گرایش‌ها و دروس مرتبط با آفرینش‌گری ادبی برای مخاطب کودک و نوجوان در مقاطع مختلف توسعه و ترویج یابند. افزون‌بر این، می‌توان از ظرفیت هنرستان‌های هنری، آموزشگاه‌های آزاد هنری و دیگر بسترهای آموزشی موجود برای کشف، پرورش و هدایت استعدادها بالقوه در این زمینه استفاده کرد. در این باره، مقتضی است به‌طور خاص وزارت آموزش و پرورش و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری زیرساخت‌های لازم را فراهم کنند. در بُعد حمایت از آثار بومی و تألیفی کودک و نوجوان نیز می‌توان تسهیل‌گری‌ها و امتیازهایی تشویقی (از قبیل مشوق‌های مالیاتی یا اعطای یارانه‌های چاپ و نشر) برای این آثار ایجاد کرد تا بتوانند رقابت منصفانه‌تری با آثار خارجی و ترجمه‌ای داشته باشند. در این خصوص نیز ضرورت دارد وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با همکاری دیگر نهادهای مرتبط، اقدامات و پیگیری‌های لازم را انجام دهد.

۴-۵. چهره‌سازی از نهادها و آفرینش‌گران حوزه کودک و نوجوان

در رویکرد بدیل تمرکز بر مصادیق محتوایی، تمرکز بر جایگاه‌های حقوقی (مانند نهادها، تشکل‌ها و مجموعه‌های تخصصی یا عمومی مرتبط) و آفرینش‌گران موفق (مانند نویسندگان، شاعران و تصویرگران) و ترویج و چهره‌سازی از آنها در میان کودکان و نوجوانان و خانواده‌ها می‌تواند پیوندهای بادوام‌تر و فزاینده‌تری میان مخاطبان و محتوای ادبی ایجاد کند. زیرا نهادها و آفرینش‌گران - برخلاف رویکرد مصداق‌محور - از

امکان همراهی طولانی مدت و پیگیری پیوسته توسط مخاطب (ایجاد جمعیت مخاطبان وفادار) برخوردار بوده و ظرفیت بسیار بیشتری برای سرمایه‌گذاری و توان‌افزایی به‌منظور هویت‌بخشی، الگو آفرینی و سبک‌سازی دارند.

۵-۵. تقویت زنجیره ارزش و بهره‌گیری از ظرفیت‌های بازار پر دازی فرهنگی

با توجه به تکرار و تنوع فراوان آثار و محصولات در سبد مصرف فرهنگی کودکان و نوجوانان، تولید و ترویج محتوای ادبی باید از شیوه‌های سنتی و منقطع فراتر رفته و در چارچوب فرایندهای صنایع خلاق و فرهنگی قرار گیرد. بسیاری از آثار ادبی کهن و معاصر بومی صرفاً در قالب کتاب تولید و عرضه می‌شوند؛ این در حالی است که امروزه، برای عرضه حداکثری محتوای ادبی لازم است که ذائقه‌ها و گرایش‌های گوناگون مخاطب کودک و نوجوان در زمینه مصرف فرهنگی لحاظ شده و محتوای مدنظر با قرار گرفتن در زنجیره ارزش، بازار پر دازی شود. در صورت ایجاد پیوستاری در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در حوزه تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودکان و نوجوانان، می‌توان ارزش‌های ایرانی-اسلامی، اساطیر و قهرمان‌های ملی و مذهبی، قصه‌ها و افسانه‌های عامیانه و محلی و دیگر منابع فرهنگی غنی بومی را به زبان کودک و نوجوان امروز فراوری کرد. در ادامه، با بهره‌گیری از ظرفیت‌های بازار پر دازی فرهنگی می‌توان به بازتولید چنین آفرینش‌هایی در قالب‌های کتاب، پی‌نما (کمیک)، موسیقی و نما‌آهنگ، نمایش، فیلم و سریال، پویانمایی، بازی‌های رومیزی (دیجیتال)، اسباب‌بازی، نوشت‌افزار و ... پرداخت. به این ترتیب، با شکل‌گیری زنجیره ارزش پیوسته و کامل یک اثر ادبی در قالب محصولات و خدمات متنوع، می‌توان با دست‌بازتری رژیم مصرف فرهنگی کودکان و نوجوانان را بهبود بخشید (به‌عنوان مثال، جذب مخاطب به جهان داستانی و قهرمانان خلق شده از طریق پویانمایی و بازی و سپس هدایت او به کتاب و مطالعه). در این باره، لازم است «ستاد توسعه فناوری‌های فرهنگی و نرم» (ذیل معاونت علمی، فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان ریاست جمهوری) در تعاملی‌سازی‌سازنده با دستگاه‌ها و نهادها، مجموعه‌ها و تشکلهای مرتبط و فعال در این حوزه، سیاست‌ها و اقدامات این عرصه را راهبری کند.

۵-۶. تقویت جریان اقتباس و سرمایه‌گذاری در صنعت پی‌نما (کمیک)

اتخاذ رویکردی مبتنی بر پیوستاری زنجیره ارزش در تولید و ترویج محتوای ادبی برای مخاطب کودک و نوجوان، لوازم متعددی دارد. باین حال، از میان لوازم آن می‌توان به دو مورد کلیدی «تقویت جریان اقتباس» و «سرمایه‌گذاری در صنعت پی‌نما (کمیک)» اشاره کرد. با تقویت جریان اقتباس می‌توان با الهام و اقتباس از میراث‌ها و سرمایه‌های فرهنگی کهن و معاصر، جهان‌های داستانی و شخصیت‌های بومی را در قالب رمان بازآفرینی کرد. در ادامه، بر اساس رمان‌های پر مخاطب و غنی می‌توان فیلم‌نامه‌ها و بازی‌نامه‌های اقتباسی نوشت و به گسترش جهان داستانی خلق شده در دیگر قالب‌های هنری و رسانه‌ای پرداخت. هر چه فرایند اقتباس حرفه‌ای‌تر بوده و تطابق بیشتری با چرخه‌های صنایع فرهنگی و نیاز مخاطبان داشته باشد، می‌توان با سرعتی بیشتر و در سطحی گسترده‌تر به تولید و عرضه آثار پرداخت. از طرف دیگر، صنعت پی‌نما ظرفیت فراوانی در شکوفایی زنجیره ارزش آثار ادبی دارد. پی‌نما می‌تواند با توجه به ویژگی‌های فرمی (قالبی) و جذابیت‌های دیداری و روایی‌اش، حلقه اتصال کتاب و آثار نمایشی (به‌ویژه پویانمایی) باشد؛ زیرا پی‌نما هم خصوصیات کتاب را در بر دارد و هم خصوصیات پویانمایی را. بر این اساس، با سرمایه‌گذاری در صنعت پی‌نما در این چرخه، هم مخاطب بالقوه‌ای برای آثار اقتباسی از پی‌نماها ایجاد می‌شود که ذائقه مصرفی و بازخوردهای آنان از پیش شناسایی و سنجیده شده‌اند و هم روند نگارش فیلم‌نامه و فرایندهای پیش‌تولید و تولید آثار نمایشی از لحاظ زمانی کاهش و از لحاظ کیفی افزایش می‌یابند [۹].

۵-۷. بهبود تعامل میان دستگاهی

هر یک از ذی‌نقشان موجود در عرصه محتوای ادبی کودک و نوجوان، ظرفیت‌های فراوانی دارند که در صورت تعامل هم‌افزایی می‌توانند زمینه‌ساز تحقق بسیاری از اهداف متصور در حوزه کودک و نوجوان باشند. بخش اندکی از این زمینه‌های فعالیت مشترک در «سند ملی ترویج خواندن» (مصوب شورای فرهنگ عمومی) درج شده است. باین حال، افزون بر آنچه با عنوان «تنظیم نگاهت نهادی» در پیشنهاد نخست بیان شد، رویکرد ارتباطات سازمانی در میان دستگاه‌های مسئول و فعال در این عرصه نیز باید به‌طور جدی مورد بازنگری قرار گیرد. در آشکارترین حالت، برقراری پیوند و هم‌رسانی نیازها و ظرفیت‌ها میان مدارس، مراکز کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، فرهنگ‌سراها، کانون‌های فرهنگی مساجد، مراکز حوزه هنری و ... با راهبری شورای عالی انقلاب فرهنگی و انجام فعالیت‌های مشترکی از قبیل تأسیس و تجهیز کتابخانه، باشگاه‌های کتابخوانی، کارگاه‌های نگارش و داستان‌نویسی، انجمن‌های شعر، رویدادهای انس با ادبیات فارسی، رقابت‌های آفرینش‌گری ادبی و تولید محصولات فرهنگی خلاق و جشنواره‌های فیلم و پویانمایی، می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد.

منابع و مآخذ

- [۱] س. حسینی خامنه‌ای، «khamenei.ir»، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، ۲۳ اردیبهشت ۱۳۷۷. [درون خطی]. Available: <https://khl.ink/f>. [دستیابی در ۷ اسفند ۱۴۰۲].
- [۲] خبرگزاری کتاب ایران، «ایبنا»، خبرگزاری کتاب ایران، ۲۴ اردیبهشت ۱۴۰۲. [درون خطی]. Available: <https://www.ibna.ir/news/337471>. [دستیابی در ۷ اسفند ۱۴۰۲].
- [۳] خانه کتاب و ادبیات ایران، «خانه کتاب و ادبیات ایران»، مؤسسه خانه کتاب و ادبیات ایران، [درون خطی]. Available: <https://ketab.ir/PublicationStatistics>. [دستیابی در ۸ اسفند ۱۴۰۲].
- [۴] گروه سیاست‌پژوهی و تحلیل داده نمافر، «داده‌نمای زیست‌بوم فرهنگی کودک»، نمافر، تهران، ۱۴۰۱.
- [۵] مجمع نوشت‌افزار ایرانی-اسلامی، «الگو‌نما»، ایران‌نوشت، بهمن ۱۴۰۰. [درون خطی]. Available: <https://irannevesht.ir/olgoonama>. [دستیابی در ۸ اسفند ۱۴۰۲].
- [۶] مرکز تحقیقات بازی‌های دیجیتال (دایرک)، «نمای باز ۱۴۰۰: شاخص‌ترین اطلاعات مصرف رسانه بازی در ایران ۱۴۰۰»، بنیاد ملی بازی‌های رایانه‌ای، تهران، ۱۴۰۰.
- [۷] فیلیمو، «فیلیمو»، شرکت صباپایده، آذر ۱۳۹۹. [درون خطی]. Available: <https://www.filimo.com/info99>. [دستیابی در ۸ اسفند ۱۴۰۲].
- [۸] م. قزوینی و ق. تکاوران، «وضعیت تولید و مصرف کالاهای فرهنگی کودکان»، مرکز رصد فرهنگی کشور، تهران، ۱۴۰۱.
- [۹] ا. بهامیر، «ایبنا»، خبرگزاری کتاب ایران، ۱۸ شهریور ۱۴۰۲. [درون خطی]. Available: <https://www.ibna.ir/news/346189>. [دستیابی در ۷ اسفند ۱۴۰۲].

گزیده سیاستی

تولید و ترویج محتوای ادبی برای کودک و نوجوان، از مؤثرترین شیوه‌های شکل‌دهی سبک زندگی این گروه سنی است. تدوین برنامه راهبردی و تنظیم نگاهت‌نهادی، تربیت آفرینش‌گر و تقویت زنجیره ارزش و بازارپردازی فرهنگی از راهکارهای راهگشادر این زمینه است.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir